

מגילת קהלת

פרשה א.

[א] דברי קהלת בן דוד וגו'. (א) שלשה נביאים נתנבאו דברי קינמורין והלו נביאותן בעצמן, דברי עמוס, דברי ירמיהו, דברי קהלת. (ב) ולמה לא נאמר דברי שלמה, אלא על ידי (איסורין) [שאמרוין] תלויין בהקהל. (ג) אמר רב הונא בשם ר' אחא משמר זה נכנס, ומשמר זה יוצא לשמוע חכמתו, (ד) [שנאמר] (אשרי עבדיך אשרי אנשיך) [אשרי אנשיך אשרי עבדיך וגו'] (מ"א י ח'). (ה) א"ר יצחק על שם אז יקהל [שלמה] (שם ח' א'), נקרא קהלת. בן דוד. מלך בן מלך, (ו) נביא בן נביא, חכם בן חכם, (ז) אבנינוס בן אבנינוס. (ח) א"ר אחא ב"ר חלבו אשרי אדם שיש לו יתד לתלזה בה. (ט) ר' יודן בשם ר' אלכסנדר ר' אומר לשעבר היה נתלה בזכות (עצמן) [עצמן], עכשיו נתלה בזכות אבא, בן דוד בן ישי. ר' יודן בשם ר' ירמיה השור הזה עד ילא נחתכו גידותיו הוא נתלה בגידי עצמו, ומשנחתכו גידותיו, הוא נתלה בגידי אחרים. כך שלמה לשעבר (היה) [שיר השירים אשר שלמה, אבל כאן קהלת בן דוד] מלך בירושלם. תני ר' שמעון בן יוחי אשרי אדם שוכה למלך במקום מלכותו, להלן כתיב (היושב) [יושב] בעשתרות וגו' (דברים א' ד'), (ו) ברם הכא כתיב מלך בירושלם:

[ב] הבל הבלים. (יא) א"ר אחא בשם ר' חנינא דבר אחד דוד ולא פירשו, ובא שלמה בנו ופירשו, ושלמה אמר דבר אחד ולא פירשו, ובא דוד אביו ופירשו, דוד אמר אדם להבל דמה (תהלים קמ"ד ד'), ולא פירש לאיזה הבל, בא שלמה ופירש הבל הבלים וגו'. שלמה אמר כי מי יודע מה טוב לאדם בחיים וגו' ויעשם כצל (קהלת י' י"ב), בא דוד ופירש ימו כצל עובר (יהזילים קמ"ד ד'), אם תאמר כצילו של דקל,

הערות ותקונים

(א) שלשה נביאים נתנבאו דברי קינמורין. במדרש קהלת רבס פ"א אות ב' ג' אחרת, דברי קהלת בן דוד שלשה נביאים ע"י שהיה נבואתן דברי קהלתין יחלת נבואתן בעצמן ואלו הן: דברי קהלת, דברי עמוס, דברי ירמיהו. וימלא שמה דרשות על אשר נקראו ירמיה עמוס: (ב) ולמה לא נאמר דברי שלמה. מובא בילקוט קהלת רמז תתקס"ה אהרי שהגיה בפתחלתו מאמר ונלוין "בסיקמא רבתי" וכוונתו שלמה. מובא בילקוט קהלת רמז תתקס"ה אהרי שהגיה בפתחלתו מאמר ונלוין "בסיקמא רבתי" וכוונתו שלמה. קהלת למא נקרא שמו קהלת שהיו דבריו נאמרין בקהל על שם שלמה או יקאל שלמה: (ג) אמר רב הונא בשם ר' אחא. כן מובא גם בילקוט שם, אבל במדרש קה"ר הגי' ר' אחא בש"ר הונא בשם ר' יוחנן ב"ר חנינא בשם ר' הונא בש"ר אחא, עיין מנחות התנחומא. ומנחות ש"ס בשמות תולס ומאמרוס: (ד) שנאמר אשרי עבדיך אשרי אנשיך. תקניתי אשרי אנשיך אשרי עבדיך, וגם בילקוט הנה המאמר עם כעשות כמו שהיה לפנינו: (ה) א"ר יצחק על שם או יקאל שלמה. כן מובא גם בילקוט שם, אבל בקה"ר מובא סגמי בלי שם המאמר: (ו) נביא בן נביא. וכן מובא בילקוט, וליחא בקה"ר ונאמר שם לדיק בן לדיק: (ז) אבנינוס בן אבנינוס. פי' ב"י ה"ס מיוחס: (ח) א"ר אחא דבר חלבו. מובא בילקוט קהלת רמז תתקס"ה ובשמות שם א"ר אחא בן אלכסנדר, גם בשמות שם להשמות זו ולי' להשלות בן, והלשון הזה נמלא גם בירושלמי בבימות פ"ד (דף ז' ע"ד) אשרי אדם שיש לו יתד בתי סלח לנו. מובא בילקוט קהלת רמז תתקס"ה ובשמות שם א"ר אחא בן אלכסנדר, גם בשמות שם להשמות זו ולי' להשלות בן, וזה ליחא בקה"ר שם: (ט) ר' יודן בשם ר' אלכסנדר. כן מובא גם בילקוט, אבל בקה"ר פ"א ג' אחרת מובא בשמו: (י) אמר ר' יודן בש"ר ירמיה ע"ש ובילקוט הוא כמו בקהלת ונאמר שם ר' יודן בש"ר ירמיה ונאמר שם ר' יודן בש"ר ירמיה: (יא) ברם הכא כתיב מלך בירושלם. (יא) א"ר אחא (מדרש זוטא)

או כצילו של כותל עיש בו ממש, (יב) אלא איזה צל, כצילו של עוף, שהוא עובר וצילו עובר. שמואל אמר כצילן של דבורים שאין בהם ממש. (יג) ר' שמואל בר נחמני בשם ר' יהושע בן קרחה אומר אלו שבעה הכלים כנגד שבעת ימי בראשית. בראשית כתיב בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ (בראשית א' א'), וכתיב בה כי (השמים) [שמים] כעשן נמלחו וגו' (ישעיה נא ו'), בשני כתיב יהי רקיע (בראשית שם ו'), וכתיב ביה ונסקו כל צבא השמים וגו' (ישעיה ל"ד ד'). (יד) בשלישי כתיב תדשא הארץ (בראשית שם י"א), וכתיב ביה וכל עשבם אוביש (ישעיה כ"ב ט"ו). ברביעי כתיב יהי מאורות (בראשית שם י"ד), וכתיב ביה וחפרה הלבנה ובושה החכה (ישעיה כ"ד כ"ג). בחמישי כתיב ישרצו המים שרץ וגו' (בראשית שם כ'), וכתיב ביה אסף (את) עוף השמים ודגי הים (צפניה א' ג'). בששי כתיב הוצא הארץ נפש חיה (בראשית שם כ"ד), וכתיב ביה אסף אדם ובהמה (צפניה שם). ברביעי לא נברא בו שום דבר, וכתיב ביה מחלליה מות יומת (שמות ל"א י"ד), היא אמרת במיזר, אבל בשונג יביא קרבן ומתכפר לו. (טו) כיון שראה דוד שמחלל שובת מביא קרבן ומתכפר לו, התחיל סודר עליה סומור שיר ליום השבת. ר' שמואל בר נחמני בשם ר' יהושע בן קרחה אומר אילו זו הכלים שאמר כאן שלמה כזה ששופת שבע קדירות זו על גב זו והכל שביעית אין בו ממש. (טז) ר' יהודה בר' סימון ותני לה בשם ר' יהושע בן לוי אלו שבעה הכלים שאמר קהלת, (יז) כנגד שבעה עולמות שאדם רואה, כיון שיצא ממעי אביו עד שזה הכל כחבקינ אותו ומנשקין אותו, בן שנים ושלוש שנים בולש (כנסין) [בוכיין*] כחור וכל כה שהוא מוצא נתן לתוך פיו, בן עשר מקפץ כגרו, בן עשרים משבר גרמיה, מהני גרמיה כחמי מתיא ליה אתהא, נשא אישה נתן עריו אוקף, נעשה המור, [נעשה] בעל כום לתורה, ראה לו בנים, נעשה לו ככלב נצרך ככלבא בשביל כוונותיו ומזון בניו, ונעשה בעל כום למצות, הזקין נעשה (בעל כום למצות) [בקוף]. הדא דאת אמר ברשעים, אבל בצדיקים והמלך דוד זקן (מ"א א' א'), אפילו (בדוד המלך) שהוא זקן מלך :

[ג] מה יחרון לאדם בכל עמלו. בנוהג שבעולם אדם לוקח ליטרא בער מן השוק מבשלו ואוכלו, ולאחר אכילה צריך לקנות אחר לאכול שנית :

אמר (יח) ר' שמואל בר נחמני בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת שהיו בו דברים שהם מטיין למינות, אמרו כך היה ראוי לומר שלמה שמה בחור בילדותך. משה רבינו אמר ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם וגו' (בדבר מ"ו ל"ט), ושלמה אמר והלך

הערות ותקונים

בש"ר חינוח. ז"ל ר' הונא בש"ר אחא כמו סמוכה בילקוט שם : (יב) אלא איזה צל כצילו של עוף שהוא עובר וצילו עובר. כן מובא גם בילקוט, ובקס"ד הגי' ר' הונא בשם ר' אחא כהדין שופא דעבר וטוליה עבר עמיס : (יג) ר' שמואל בר נחמני בשם ר' יהושע בן קרחה אומר כנגד זו ימי בראשית. בילקוט כני' ר' יחזק תני לה בשם ר' ירמיהו בן הלפיה. ובקס"ד מובא זה בש"ר יהודה בר סימון, ועיין ש"ס ממוזר ל"ב אות ב', וגם סס איהא ר' יהודה בר סימון פתח וע"ה בהערה כ' : (יד) בשלישי כתיב תדשא הארץ וכתיב ביה וכל עשבם אוביש. כן מובא גם בילקוט אבל בקס"ד ובש"ס שם, בשלישי יקו המים וכתיב והמרים ה' את לשון ים מלרס (ישעיה י"א ט"ו) : (טו) כיון שראה דוד שמחלל כבת כו'. כן מובא גם בילקוט, אבל לבקס"ד גי' אחרת א"ר גרמיה כיון שראה אדם שבתו של שבת שהמביא קרבן מתכפר לו התחיל מסורר עליה לבקס"ד שבת ומזמור, א"ר גי' אדם הראשון אמרו, ועיין ז"ר סוף פכ"ב : (טז) ר' יהודה בר סימון ותני לה בשם ריב"ל, בילקוט שם ר' יהודה בר סימון תני לה בשם ר' יהושע בן לוי, ובקס"ד גי' אחרת ר' שמואל בר רב יחזק מתיי לה בשם ר' שמעון בן אלעזר : (יז) כנגד שבעה עולמות שהם רואה. כאשר הוא לפניו מובא גם בילקוט שם, אבל בקס"ד הל"ה משובה. והר"ל שם הביא איזה טעמות מהילקוט. אבל דברי הילקוט לקומים ממדרש קהלת זוטא שלפנינו, ועיין בהחומה פקודי הגדס מכבר ס' ג' אשר הוסיף המדפיס ממנו : (יח) א"ר שמואל בר נחמני בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת. בקס"ד פ"א הגי' א"ר שמואל בר יחזק, ובמדרש משני פ"א מובא זה בשם ר' יוחנן, ובמדרש וי"ר ריש פכ"ח מהוסף המדר מה סבוה בקס"ד בשם ר' שמואל בר יחזק הוא גי' א"ר בילקוט בר לוי, ומה סבוה בקס"ד בשם ר' צימון הוא גי' א"ר בשם ר' שמואל בר נחמני, והמאמר נשים גם נפסיקתא דרב כהנא פסקא העומר ועיין שם בערות שלי :

בדרכי לבך (קהלת י"א ט'). (יט) א"ר יהושע בן לוי כך היה ראוי לומר מה יתרוך לאדם וגו' יכול אף בעמילה של תורה :

[ד] דור הולך ודור בא. (כ) א"ר יודן בשם רבי יהושע [בן לוי] אין לך כל יום ויום שלא נולדו בו ששים ריבוא, ומתים בו ששים ריבוא, מה מעם דור הולך ודור בא, ומניין שהדור עששים ריבוא, שנאמר עד תום כל (הדור) [הגוי] אנשי המלחמה היוצאים וגו' (יהושע ה' ו'). ר' ברכיה מיתיה לה מהבא אם יראה איש באנשים האלה הדור הרע הזה (דברים א' ל"ה), מכאן שהדור עששים ריבוא, הדור [כשם] שהוא הולך [בן הוא] בא, הולך חיגר [בא חיגר], הולך סומא, בא סומא, שלא יהו אימות העולם אוכרים אחרים המית, ואחרים החיה, דכתיב ראו עתה כי אני הוא אני אמית ואחיה (דברים ל"ב ל"ט). (כא) א"ר אבא בר כהנא בנוהג שבעולם שוקע כבשני מה שמשקע ראשון הוא אחרון, אבל הקב"ה אינו כן, אלא דור שהוא הולך ראשון הוא [בא ראשון], מולך אחרון בביא אחרון :

והארץ (כב) לעולם עומדת. אמר ריש לקיש כל מה שברא הקב"ה באדם בראן בארץ, אדם יש לו ראש, והארץ יש לה ראש, שנאמר וראש עפרות הבל (משלי ח' כ"ו), אדם יש לו עינים, והארץ יש לה עינים, שנאמר וכסה את עין הארץ (שמות י' ה'), אדם יש לו אזניים, והארץ יש לה אזניים, שנאמר שמעו שמים והאויני ארץ (ישעיה א' ב'), אדם אוכל, והארץ כמו כן אוכלת, שנאמר ארץ אוכלת יושביה (במדבר י"ג ל"ב), אדם יש לו ידים, והארץ כמו כן, שנאמר (הנה הארץ) [והארץ הנה] רחבת ידים (בראשית ל"ד כ"א), אדם שותה, והארץ כמו כן שותה שנאמר למטר השמים תשתה מים (דברים י"א י"א), אדם מתעש והארץ כך, שנאמר (ותתעש) [ותנעש] ותרעש הארץ (ההלים י"ח ח'), אדם משתכר, והארץ נודעו כשיכור, [שנאמר נוע הנוע הארץ כשכור] (ישעיה כ"ד כ'), אדם מקיא והארץ מקיאה, שנאמר ותקיא הארץ את יושביה (ויקרא י"ח כ"ה), אדם יש לו טבור, והארץ כן שנאמר (יושבת) [יושב] על טבור הארץ (יחזקאל ל"ח י"ב), אדם יש לו ירכים והארץ כמו כן, שנאמר (וקצחתם) [וקבצתם] מירכתי (הארץ) [ארץ] (ירמיה ל"א ח'), אדם יש לו רגלים, והארץ כמו כן, שנאמר והארץ לעולם עומדת (קהלת א' ד'). מעמדת (כג) רבי אומר תפקידה, ר' אחא אומר מזונותיה :

[ה] זרח השמש ובא השמש. (כד) א"ר אבא בר כהנא [וכי] אין אני יודעין, משורח השמש בא השמש, אלא עד שלא השקיע שמשו של צדיק זה, זרח שמש של צדיק אחר, יום שמת ר' עקיבא נולד רבינו הקדוש, וקראו עליו זרח השמש ובא השמש. (כה) יום שמת ר' (אחא) [אדא] בר אבהו, נולד רב המנונא, וקראו עליו זרח השמש ובא השמש. (כו) [יום שמת רב המנונא נולד ר' אבין, וקראו עליו זרח השמש

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י מ

(יט) א"ר יוסע בן לוי. נקס"ר הוא נש"ר בנימין ופס המלמד קטוע : (כ) א"ר יודן בש"ר יוסע בן לוי. מוצא צילקוס סוף רמו תקס"ו. ונקס"ר הגי' ר' יודן בש"ר לוי, גם הוא בסדר אחר, וצ"ל מוצא סוף ממלך מרי צרכים ור' יעקב בר אבונא ור' חייא בר אבא בש"ר לוי בר סיס, ומס' סלפטינו נקבלת זוטא ר' צרכים מיתיה לה מהכא כו' וכן מוצא כו' ר' יעקב צילקוס, ליתא סס, ומס' סלפטינו מוצא סלמי הדור כסס סהול סהול, מוצא סס בש"ר לוי ור' יעקב גבולאי בש"ר הנינא : (כא) א"ר אבא בר כהנא בנוהג שבעולם. צילקוס נסעית א"ר הונא בר כהנא וז"ל ר' אבא בר כהנא, ובז"ר קס"ר מוצא ממלך זס בש"ר צרכים : (כב) ובה"פ לפנס עומדת אמר ריש לקיש. וכן מוצא צילקוס, ונקס"ר הגי' א"ר צרכים נסס ר' שמעון בן לקיש ונקבלת שנייסיס ממש סהול לפניו : (כג) רבי אומר תפקידה, ר' אחא אומר מזונותיה. צילקוס חסריס סמלות "רבי אומר", ונקס"ר הגי' מס היא עומדת מעמדת, ר' אחא ורצין, ר' אחא אמר תפקידה, רצין אמר מזונותיה : (כד) א"ר אבא בר כהנא. מוצא צילקוס החתלת המלמד ונרשס צנליון "כחצי ציבוס" וכוונתו צרמו כ"ו וסס מזין צ"ר פל"ח, יש לתקן פנ"ח [אוח צ"], ובמדרש קס"ר ליתא ר' צרכים בש"ר אבא בר כהנא, ונסכס גם צמדס סמואל פ"ח סמוני צלי סס ה"אומר : (כה) יום שמת ר' אדא בר אבהו. צמדס סמואל נלמר לפני זה יום שמת רבינו הקדוש נולד רב אדא בר אבהו, ויום שמת רב אדא בר אבהו נולד רב המנונא : (כו) יום שמת רב המנונא. הוספתי כמו סהול צמדס סמואל וגם צקס"ר, וצ"ל סס חסר (מדרש זוטא) נולד :

זבא השמש. (כז) יום שמת ר' אבין נולד אבא הושעיא איש טריא, וקראו עליו זרח השמש וזבא השמש]. (כח) יום שמת (רב) [אבא] הושעיא נולד רב הושעיא בריה, וקראו עליו זבא השמש. עד שלא הגיע שמושה של שרה הוריה שמושה ש' רבקה שנאמר ויביאה [יצחק] האהלה שרה וגו' (בראשית כ"ד ס"ו). עד שלא השקיע שמשו על משה הוריה שמשו של יהושע. עד שלא שקעה שמשו של יהושע (כט) זרחה שמשו של עתניאל. עד שרא שקעה שמשו של עתניאל זרחה שמשו של עלי. עד שלא שקעה שמשו של עלי זרחה שמשו של שמואל, שנאמר ובר אלהים מרם וכבה ושמואל שוכב בהיכל ה' וגו' (ש"א ג' ג') :

ואל (ל) מקומו שואף זרחה הוא שם. כיצד גלגל חמה הולך ברקיע, בקלע של ספינה. אמר ר' שמואל בר נחמני יכול גלגל חמה [לזרח] לעלות ולשקוע בשעתו אלא הקב"ה דוחק עליו ואומר בשעה פלונית תהא במקום פלוני, מה מעם שואף דוחק ליה. (לא) אמר ר' ברכיה באילפא, א"ר אילא בר אילפא שלש כאות וששים וחמשה חבלים יש בה כמנין ימות החמה, כל אחד ואחד יש לו שם בפני עצמו ואדם הראשון קרא שם לכוזן. א"ר אלכסנדרו שמנה מלאכים יש לו ארבע מלפניו וארבע מאחוריו. מלפניו כרי שלא ישרוף את העולם, ומלאחריו כרי שלא (יקפוז) [יצמנן]. והיכן גלגל חמה ולבנה נתונים, (לב) ר' אלעזר בר' ירמיה אומר ברקיע השני שנאמר ויתן ה' אלהים אותם ברקיע העמים (בראשית א' י"ז) :

תני (לג) שלשה קולות יוצאין מסוף העולם ועד סופו ואלו הן היום והגשמים והנשמה כשיצאה מן הגוף. היום [מניין], (לד) א"ר יהודה בר' אילעאי מה את סבור שהיום הזה שף ברקיע, ואינו אלא ניכר ברקיע, כמסר הזה שהוא נוסר בעץ. והגשמים מניין,

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י ם

נולד רב המנונא, יום שמת רב המנונא" שנסמט ע"י שגנת המדפיס, ובק"ר בני' נולד רב המנונא בריה, ולפ"ו רב המנונא היה בנו של רב אדא בר אבהו, וכן הביא בעל דס"ד צורך ר' המנונא בריה דרב אדא בר אבהו, והעיר סס אבן צב"ר יום שמת רב המנונא נולד ר' אבין ואינו מוזכר תיבת "בריה". ויש לתקן בדבריו "אבן במדרש שמואל" במקום "אבן צב"ר" כי במדרש צ"ר נשמע המלות יום שמת רב המנונא: (כז) יום שמת ר' אבין נולד אבא הושעיא איש טריא. צב"ר בני' יום שמת ר' אבין נולד ר' אבין בריה, יום שמת ר' אבין נולד אבא הושעיא, ויש לתקן וכל"ז יום שמת ר' אבין נולד אבא הושעיא איש טריא: (כח) יום שמת אבא הושעיא נולד רב הושעיא בריה. זה סמך צב"ר, וכן צב"ר במדרש שמואל רק צב"ר תיבת למלה "בריה" ור"תי ביוחסין הא"ס דף ק"ה הביא וז"ל אבא הושעיא איש טריא בק"מ [צ"ל צ"ק] בסוף ירושלמי [ה"ה] שהיה טובס לנבזיו מלמד אחר שלא יאמר שהוא גול, וגם מלא אבדה וחזר לנוי מפני קדוש הא"ס שהיה חסיד [הוא בירושלמי ב"מ פ"ב ה"ד דף ח' ע"ג] ויום שמת נולד ר' יהושע בנו לקיים זרחה השמש וזבא השמש שמואל ע"כ. כוון למדרש שמואל פ"ח אבן במקום נולד ר' יהושע בני' לפנינו נולד ר' הושעיה בנו וכן"ה נס צב"ר פ"ח. וכן ביוחסין אות' ה' הביא ר' יהושע בריה דאבא הושעיא איש טריא, וזיום שמת אביו נולד לקיים מה שנאמר זרחה השמש וזבא השמש: (כט) זרחה שמשו של עתניאל. המ"כ כח צב"ר סס הוא יענץ שהיה שופט הדור ורנן תורה ישראל, ועי' צפ"י מהר"ו צב"ר סס, ור"תי בק"ר כחוב כפרות הוריה שמשו של עתניאל והוא יענץ: (ל) ואל נקומו שואף כיצד נלגל חמה. מוצא בילקוט וחסר. ה"יון והוא במדרש קהלת וזמא שלפנינו ואין זכר מזה בקה"ר: (לא) א"ר ברכיה באילפא אלפא דבריה לביסא, וכלם בעיטא, ומל"תי צב"ט מזמור י"ט אות' י"א לשמש סס אוהל צב"ט א"ר שמואל בר נחמני צב"ט ר' יונהן קלעט של פסיגה השמש מהלך, ר' ברכיה אמר כמקום נולד ר' יהושע בני' לפנינו והוא מחזו (ק"ר א"ר אב"א) עיין סס הערה ע', בילקוט תהלים רמז תרע"ג הגי' שהיה צב"ט מבנישניא. והכוונה ברש"י עיניו, לכן ה"ן ספק שנס בילקוט קהלת היה כחוב כלפא דבריימניא ונתהפכו האותיות וכסדרו ונעשית דבר' נימא: (נב) ר' אלעזר צ"ר ירמיה. בילקוט בני' ר' ירמיה בן אלעזר. ונס בעל סדר הדורות הביא את ר' ירמיה בן אלעזר וזמא שמשו של אהרן וזמא חמורא, וכן הבאתי במצוא התחומא ר' ירמיה בר' אלעזר: (נג) תני שלשה קולות יולאין מסוף העולם ועד סופו. ההחלת המאמר נשנה צב"ר פ"ו אות' ז', והוא בילקוט תהלים רמז תשמ"ג וחסר ה"יון "צ"ר". וכן נשנה במדרש שמ"ר פ"ה אות' ט'. והמאמר שלפנינו נובע מן מדרש שמואל פ"ט אות' ג' ואות' ד', ונס המאמר מדר קפרא מוצא סס במדרש שמואל והוא כבאל על סס שמונה את היום, ופי' היום היינו נלגל חמה, וילקוט בקבלת סס השמש כל המאמר הזה וכתהיל במאמר וסיכן חמה ולבנה שוקעים: (נד) א"ר יהודה בר' אלעאי. צב"ר הפרים המלח צב"ר אלעאי, וממלא נכחן במדרש שמואל ושמ"ר וצילקוט תהלים סס, ועיין במדרש שמואל בעשרות ט"ו: (מדרש וזמא)

א"ר לוי כתיב תהום אל תהום קורא וגו' (תהלים מ"ב ח'). (לה) המים העליונים [אומרים
 אנו] זכרים, והתחתונים [אומרים אנו] נקיבות. בשעה שהם יורדן אומרם אלו לאלו (אני)
 [אתם] מבריותיו של הקב"ה, ואנו מילוחיו, קבלו אותנו בספר פנים יפות, ה"י"ד תפתח
 ארץ (ישעיה מ"ה ח'), כנקיבה זו שפנתה לזכר. ויפרו ישע (שם שם), שבו פרין ורבין
 ומביאין ישע לעולם. וצדקה תצמיח יחד (שם שם), (לו) זו ירודה גשמים. אני ה'
 בראתיו (שם שם), לישוכו ולהתיקנו של עולם: (לו) הנשמה בשעה שהיא יוצאת מן
 הגוף מניין, (לה) בר כפרא אמר עשה [הקב"ה] את שאינו רואה רואה, ואת שאינו מדבר
 מדבר, ואת שאינו שומע שומע. את שאינו רואה רואה, שנאמר וכל העם רואין את
 הקולות (שמות כ' י"ח). ושאינו מדבר מדבר, שנאמר ויפתח ה' את פי האהון (במדבר
 כ"ב כ"ח). ואת שאינו שומע שומע, שנאמר (והאבן) [הנה האבן] הזאת תהיה (לנו)
 [בנו] לעדה (כי היא שמעה וגו') (יהושע כ"ד כ"ז). (למ) והיכן לגלגל המה ולבנה שוקעין,
 (ס) ר' יהודה (ר' אלעזר) [בר אלעזר] ורבנן, חד אמר מאחורי כיפה ולמעלה, וחד אמר
 מאחורי כיפה ולמטה. (מא) א"ר יונתן בן גוריון נראין דברי ר' יהודה בר' (אלעזר)
 [אלעזר] דאמר מאחורי כיפה ולמעלה, בימות החמה שכל העולם כולו רותח ומעיינות
 צוננין, ומילוחן דריבנן דאינון אמרין מאחורי כיפה ולמטה, בימות הגשמים, שכל העולם
 צונן ומעיינות רותחין. (מב) א"ר שמעון בן ירחי אין אנו יודעין אם באויר הן פורחין,
 אם (שואפין) [שפ] הם ברקיע, (מג) אין בריה יכולה לעמוד עליהן: (מד) א"ר יודה
 בר נחמן הרוח בשעה שהוא יוצא [לעולם] הוא מבקש להחריב את העולם, והקב"ה
 (מה) משרבו בהרים ומרשלו בנבעות, ואמר הן דעתך שלא תזיק לבריותי, מאי טעמא,
 דכתיב כי רוח מלפני יעטוף (ישעיה נ"ז מ"ז). מהו יעטוף, משלהי ליה, כמה דאת אמר
 בהתעטף עלי נפשי (יונה ב' ח'), וכל כך למה, משום דכתיב ונשמות אני עשיתי (שם שם),
 בשביל נשמות שעשיתי: (מו) א"ר יהודה בן לוי בשלשה מקומות יצא הרוח שלא
 במשקל, וביקש להחריב את כל העולם כולו, (מז) ואלו הן, אחד בימי יונה, ואחד
 בימי אליהו, ואחד בימי אווב:

[ז] כל (מח) הנחלים הולכים אל הים. (זה הלב), כל התורה כולה אינה נכנסת אלא
 ללב: והים איננו מלא (שם). אף הלב אינו מתמלא בו, וכן הנפש לא תמלא,
 האמר בשאדם מוציא יחכמה מלבו, שוב אינה חוזרת עליו, (מט) [ת"ל שם הם שבים

ה ערות ותקונים

(לה) המים העליונים זכרים. זה ניתח במדרש שמואל ספ, רק הוא במדרש ב"ר פ"ג אות י"ג, והוספתי
 המאמר הזה במדרש שו"ט ממזמר מ"ב אות ה' עפ"י איזו כתבי יד מן מדרש תהלים ע"ש: (לו) זו ירדה
 גשמים. במדרש ש"ס שם תפתח ארץ זו ירדה גשמים, והסיוע על זדקת תלמידי יחד חסר שם, ונמצא
 לנכון בב"ר סס: (לז) הנשמה מניין. פה חסר הסיוע כמו שהולך לנכון בב"ר ובמדרש שמואל, רבי שמואל
 אחוה דרבי פנחס בר חמא הוה כהן צדקנין וסלקין חברים מבקרא יתיב, אחת מילה ונחטין, אמר קליה דנפשיה
 לחטוי דהכזה נכרא מתכרא אריון, ומעקרא אילנין ואתין יתבין הכא ולא ידעין: (לח) נר קפרא אמר.
 הובא ג"כ במדרש שמואל סס: (למ) והיכן לגלגל המה ולבנה שוקעין. עיין לעיל הכרה לג' כי הילקוט
 צקהלת רמו התקט"ו השמיט מאמר שלם והחל במאמר סה: (מ) ר' יודא ר' אלעזר. תקתי בר אלעזר
 כמו שמוכח לנכון בילקוט סס, וכן במאמר שלאחריו נראה דברי ר' יהודה בר אלעזר תקתי ג"כ בר אלעזר:
 (מא) א"ר יונתן בן גוריון. בילקוט בני' א"ר יונתן: (מב) א"ר שמעון בן יוחי. מובא ג"כ בילקוט סס:
 (מג) אין צריה יכולה לעמוד עליהן. בילקוט בני' דבר קסה עד מאד אי אפשר לנריה לעמוד עליהן:
 (מד) א"ר יודה בר נחמן. נשנה בב"ר פכ"ד אות ד', וגם בני' אמר רבי הונא, וכן נשנה בוי"ר פט"ו
 אות ח', ובקב"ר בפ' הולך אל דרום, ובקב"ר בני' א"ר יהושע בן חנינה, וכו"ו"ר ר' יהושע צבדי חנינא,
 ומקור המאמר הוא בירושלמי ברכות פ"ט (דף י"ג ט"ז ע"ג), וגם שם הנירסא ר' יהושע בן חנינה:
 (מה) משברו בהרים ומרשלו בנבעות. ובי"ב בוי"ר, אלג בב"ר מרשלו בהרים ומשברו בנבעות, ובקב"ר
 מהשלו בהרים, ל"ל מרשלו בהרים, ובירושלמי משברו בהרים ומרשלו בנבעות, ל"ל ומרשלו: (מו) א"ר יוסה
 בן לוי בשלשה מקומות. בב"ר וכו"ו"ר ובקב"ר אמר רבי הונא, ובירושלמי ר' הונא, הוה כמו ר' הונא:
 (מז) ואלו הן, אחד בימי יונה כו', עיין במקומות ה"ל וס' מובא ראויה מהכנהנים: (מח) כל הנחלים.
 מובא בילקוט ד"ה ד"ה כל הנחלים הוה וקנה מן מדרש קהלת ונפא שלכינוי. ונשנה ג"כ בקב"ר בשאדם
 הוה אות ד' ואות ה' אלג בלוי חכמה מלבו (מט) [ת"ל שם הם שבים]. הוספתי כי נשמע שנשנה המצ"ן

(מדרש זוטא) ח"ת

ללכת. (ג) ד"א כל הנחלים, כל ההכמה אינה נכנסת אלא ללב, והים איננו מלא אף הלב אינו מתמלא, וגם הנפש לא תמלא תאמר משכוסר תלכוהו לאחר שוב אינו חוזר עליו, ת"ל אל מקום שהנחלים הולכים וגו'. כך והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך (דברים ו' ו'). מפרוניהא שאלה אה ר' יוסי [בן] חלפתא כהו הדין שנאמר יהיב חכמתא לחכימין (דניאל ב' כ"א), מיפשיין צריך למימר קרא, אמר לה בתי אם יבואו שני בני אדם אחד עני ואחד עשיר ורוצין ללוות, לאויה מהם אתה רוצה להלוות לפני או לעשירי, אמרה לו לעשירי, אמר לה למה, אמרה לו אם מאבד העשיר יכול לפרוע לי, אבל אם מאבד העני מאין יפרע לי, אמר לה ישמעו אונך מה שפיך אונך, כך אם נתון הקב"ה חכמה למיפשיין והיו יושבין והונין בה בבתי כסאות ובבתי מרחצאות, אלא נתן חמה לחכמים שיהיו הונין בה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות: ד"א כל הנחלים הולכים אל הים. כל המים אינם הולכים אלא לשאול, והים איננו מלא ושאל אינו מתמלא, שנאמר שאול ואברון לא תשבענה וגו' (משלי כו כ'). אל מקום שהנחלים הולכים. מקום שהנפשות מתקבצות בעולם הזה, ומשם הן עתידין לומר שירה לעולם הבא, שנאמר מבנה הארץ ומירות שמענו צבי לצדיק (ישעיה כ"ד ט"ו): (גא) ד"א כל הנחלים הולכין אל הים. כל ישראל נכנסין לירושלים, והים איננו מלא, וירושלים אינו מתמלא. (גב) דתנו עומדין צפונין ומשתחויים רוחים. כמה הן ביניהם, (גג) א"ר שמיאל בר נחמני ארבע אמות ריוח בין כל אחד ואחד [ואמה] לכל צד, כדי שלא יהא אדם שומע תפלת חבירו בירושלים. אל מקום שהנחלים הולכים, מקום שישראל מתכנסין בעולם הזה, כך הן מתכנסין לעתיד לבא שנאמר, והשתחוו לה' בהר הקודש בירושלים (ישעיה כ"ז י"ג): (גד) ד"א כל הנחלים הולכין אל הים. המון אינו עולה אלא למלכות, והים איננו מלא. והמלכות איננו מתמלא, כדכתיב עיני אדם לא תשבענה, והיה סחרה ואתננה קודש וגו' (שם כ"ג י"ח), אל מקום שהנחלים הולכים שם הם שבים ללכת, (גה) מיד חוזר ונותן להם בריבית:

פרשה ב.

[ב] לשחוק אמרתי מהלל. (א) א"ר אבא בר כהנא מה מעורבב השחוק שאומרת העולם משחקין בבתי (פרשמיאות) [פראמריאות: ובתי קרקסיות] יצלהם. ולשמחה מה זו עושה, מה טיבן של תלמידי חכמים [להיות] נכנסים לשם. (ב) ד"א לשחוק אמרתי מהלל, מה מעורבב השחוק ששחקה בדת הדין על אלישבע בה עמינדב אלישבע בת עמינדב ראתה ארבע שמחות [ביום] אחד, [ראתה] יבמה מלך, בעלה כהן גדול, אודה ישיא, [בנה] משה מלחמה [שני בניה סגני כהונה]. כיון שנכנסו בניה ויצאו שרופים: נהפכה שמחתה לאבל, ה"ר אחרי מות שני בני אהרן [ויקרא ט"ו א']:

הערות ותקונים

א: ח"ל עד ה"ל: (ג) ד"א כל הנחלים כל המים. הילקוט הביא כמו סבול לפיטו, ובקש"ר הוא נקרא ימיויים: (גא) ד"א כל הנחלים כל יצאל. מובא ג"כ בילקוט סב כמו סבול לפיטו. ובקש"ר הוא בשימיויים. (גב) דהן, אבות ס"ה, יומא דף כ"א: (גג) א"ר שמואל בר נחמני. בקש"ר ר' שמואל בר חובב נשס ר' אחא: (גד) ד"א כל הנחלים המון אינו עולה. הוא ג"כ בקש"ר כמו לפיטו, ובקש"ר הוא בסגנון אחר: (גה) מיד חוזר ונותן להם בריבית. בילקוט בגירסא סהס מחזירין אותו לעמיד לבא, דכתיב והיה סחרה (א) א"ר אבא בר כהנא מה מעורבב השחוק. נשנה גם בקש"ר ס"ב ב' פסוק לשחוק, וכן נשנה בעסיקתא דרב כהנא פסקא אחרי מות [קס"ה ע"ב וק"ע ע"א], וכן בתנחומא אחרי מות כ', ומובא בילקוט פלה רמז תתקס"ו נשס התנחומא, וכו"ר חסר מאמר שלם: (ב) ד"א לשחוק. כוספתי כמו שחול לגנון (מדרש זוטא)

[ג] תרתי (ג) בלבי. אכר שימה תרהי בלבי למשוך בייך, למשוך ביינה של תורה, (ד) ועד שאדע אי זה טוב אמר הואיל וימיו של אדם קץ הם ומספר הם, מה יעשה יעסוק כדברי תורה, והיא הייך דכתיב עץ חיים היא למחויקים בה (מעלי גי' י"ח):

[ד] הגדרתי (ה) מעשי. ממעשה אבותי, שנאמר ויעש (שלמה) כסא שן וגו', לא נעשה כן לכל ממלכות [מ"א י' י"ח כ']: בניתי לי כהים. שנאמר אשר בנה שלמה [את שני הבתים את] בית ה' ואת בית המלך [מ"א ט' י']: נמעתו לי כרמים. שנאמר כרם היה לשלמה (שה"ש ח' י"א):

[ה] עשיתי (ו) לי גנות וזרדסים. כמשמעו: ונמעתו בהם עץ כל פרי, אפילו פלפין. איך אבא בר כהנא ברוחות היה משתמש, (ז) והיה (השלחן לה צדקי) [שולחן להנדיקי] והיו מביאין כים וכשקין בו ויושיץ פירות, (ח) א"ל ר' ינאי אם תאמר כן נמצאת בניגעו, אלא שלמה בחכמתו עמד על משתיתה של ארץ ישראל, ועמד רואה (ט) איזה תל פונה לשם, והיה נוטע בהן (י) ועושה פירות: [ו] עשיתי לי ברכות מים. (יא) [פנסקין] [פוסקינוס]:

[ז] קניתי עבדים ושפחות. [שנאמר כל הנתינים ובני עבדי שלמה שלש מאות השעים ושנים (נחמה ז' ס'): ובני בית היה לי] שנאמר וכללו הנצבים האלה וגו' (מ"א ה' ז') (יב) אמר ר' חייא בר אבא מעולם לא פסק מעל שלחנו של שלמה (יג) לא וורד בימות החמה ולא קישואין בימית הגשמים: (יג) [גם] מקנה בקר וצאן וגו'. יזרי לשלמה לחם וגו'. [וברבורים אבוסים] [מלכים א' ה' ב' ל"ג] (יד) מאי ברבורים אבוסים, רבנן אמרי מן ברבריא, ר' ברכיה בשם ר' יהודה אומר עוף גדול נאה ומשובח היה מעלה על שלחן של שלמה בכל יום ויום, ומהיכן היה מברבריא:

[ח] כנסתי (טו) לי [גם] כסף והרב. שנאמר ויתן (שלמה) [המלך] את הכסף בירושלים כיהנים (מ"א י' כ"י), ולא היו נגבות, (טז) איך יוסי בר חנינא אבני עינר

הערות ותקונים

במקומות הנ"ל וס' הוא במאמר שלא תרי: (ג) תרתי בלבי. מובא בילקוט, והוא מקבלת זמא, והל"ן פסיקתא מוסב על מעשה פלדס אחד במאמר שלפניו, והוא בפסיקתא ד"ב אחרי (דף קס"ט ע"ב) ואף שנמנה גם בקס"ר. כסף פסוק בשלחן אחר בסגנון אחר ובילקוט הביא כמו שהוא בפסיקתא: (ד) עד שאלע. הוספתי כמו שהוא לנכון בילקוט, והשמיץ שמעתיק מן תורה עד תורה, ובקס"ר נוסחא אחרת: (ה) הגדלתי. מובא בילקוט סס: (ו) עשיתי לי גנות. מובא בילקוט סס: (ז) והיה שלחן להנדיקי. כן תקנהו ובשמות נפרדה המלה ונעזית, לה דקדי" ויל" להנדיקי והוא הודו (אינדען), ובילקוט קבלת סס הבי' להפסיקו וזה היקף אחד המנינים לו גם לפני בילקוט סס כתוב להנדיקי, וכ"ה בקס"ר: (ח) א"ל ר' ינאי. וכ"ה בילקוט אצל במדרש קס"ר א"ל ר' ינאי בריה דר' שמעון: (ט) איזה תל פונה לשם. וכן בילקוט וראה איזה תל מפנה, ובקס"ר וראה איזה משתית מופנה לשם: (י) ועושה פירות. בילקוט סיס עוד למד מל"ן מכלל יוסי מל"ן נשחללה כל העולם למד נקרא אכן שהיה שאמנה שפסח העולם והסיוס סוס הוא מנמרה יומא נ"ד ע"ב. ועיין וי"ר פ"ב אות ל', ובפיקתא ד"ב אחרי וע"ש הערה ע"א: (יא) פנסקין. תקנהו פוסקינוס כמו שהוא בקס"ר, ובילקוט הביא פוסקינוס, והמוספי הביא המלה בשם קס"ר וכ"ה ס' ב"ר צרכות מים ובפסח אס דגים סס בשפוט: (יב) א"ל ר' חייא בר אבא. בילקוט ובקס"ר רב חמא בר חינאי: (יג) לא וורד בימות החמה. כ"ה גם בקס"ר, ובילקוט נעזית לא מורו, ובב"ר ס"א אות ב' א"ר חמא בר חינאי סיו מניחין לו תרדין צימות החמה וקשו"ן צימות השמים וע"ש בחדושי הרד"ל אצל ברור ס"ל וורד במקום תרדין: (יד) מאי ברבורים אבוסים. ל"ן אמרי מן ברבריא. מובא בילקוט קבלת רמו התקס"ח והוא מן קבלת זמא. וכן נשנה גם בקס"ר ובפסיקתא פסקא את קרנני (ל"ח ע"ב) וע"ש הערה ל"ן ויל" להכפיל היברים: (טז) כנסתי לי גם כסף והרב. הו"ו מן קבלת זמא, וזה הכוונה הל"ן משהו ע"ש, ומובא גם בילקוט מלכים רמו ק"ה גם במדרש קבלת וכוונתו לקבלת זמא, וזה הכוונה שכתוב סס בגליון, כתיוב למטה מרמו קל"ה ל"ן ברמו קל"ה": (טז) א"ל ר' יוסי בר חינאי אבני עינר ושמונה אמות היו. בילקוט קבלת ר' יוסי בר חינאי אבני עינר אמות ושש אמות היו. ובילקוט מלכים גם של חמא ושל עשר אמות היו, ובמדרש קס"ר ולא היו נגבות אלא היו גדולתי אבני ח' אמות ואבני י' אמות, ושם האומר ליתא, ולדעתו הני' של עשר ושל שמונה היא הני' האמיתית ובילקוט קבלת במקום י' אמות השב נדפוס אחד שהיא אות ו' והל"ן סס, ובילקוט מלכים במקום שהיה כתוב ח' אמות הל"ן חמא כי השב על אות ה' שהיא ה'. וכן נמנה המאמר בירושלמי סנהדרין פ"ב ה"ס (דף כ' ע"ג) ולא היו נגבות א"ל יוסי

ושמונה אמות היו. (יז) תני ר' שמעון בן יוחי אפילו משקלות שהיו בימי שלמה של זהב היו. שנאמר אין כסף (ונהושת) ולא [נחשב בימי שלמה למאומה (מ"א י' כ"א)] וסגלת מלכים. (יח) [דכתיב] כל מלכי ארץ מבקשין [את פני שלמה] לשמוע צאתה] חכמתו (של שלמה) (ד"ה ב' ט' כ"ג): (יט) והמדינות. זו מלכת שבא שבאתה לשמוע חכמתו של שלמה: (כ) עשיתי לי שרים ושרות. זמרון וזכריין. ותענוגות בני ארץ. דימוסיות (של בני ארץ) וזרחצאות: שדה ושרות. (כא) הוין יומי פקדין מחממין אותן. (כב) א"ר חמא בר חנינא וכי לא בא הכתוב אלא להודיענו חכמתו של שלמה ועושרו, הא אינו מדבר אלא על דברי הורה: הגדלתי מעשי. הלוחות שנאמר והלוחות מעשה אלהים המה (שמות ל"ב ט"ז): בניתי לי בתים. בתי כנסיות ובהי מדרשות: נטעתי לי כרמים, (כג) כי הא דהנן מדרש זה דרש ר' אלעזר [בן עזריה] בכרם ביבנה, וכי כרם היה שם, אלא שורות של תלמידי חכמים שהם יושבים בכרם: עשיתי לי גנות ופרדסים. (כד) אלו משניות גדולות, כגון משנת ר"ע, משנת ר' הושעיא, ומשנת ר' חייא, ומשנת בר קפרא: נטעתי בהם עץ כף פרי. (כה) זה תלמוד בבלי שבלול בהם: עשיתי לי ברכות מים. (כו) א"ר חנינא אלו הדרשנים: להשקות מהן יער צומח עצים. (כז) אלו עמי המדינות שבאים ושומעין. (כח) ר' חייא אמר בריכות מים, אלו סופרים ומשנים: להשקות מהן יער צומח עצים. אלו שבאין ולומדין: קניתי עבדים ושפחות. אלו בתי דינין שבהוצאה לארץ: ובני בית היה לי. (כט) תני ר' חייא זה רוח הקדש: וגם מקנה. אלו הקרבנות שנאמר להקריב אשה לה (ויקרא כ"ג ל"ז): כנסתי לי גם כסף וזהב. אלו דרדי הורה. שנאמר הנחסדים מזהב וספז (תהלים י"ט י"א): וסגלת מלכים. אלו בלמדי תורה, שנאמר

הערות ותקונים

הניקה חניני עשר חמות ושמונה חמות. וכן נשנה במאמר בפסיקתא דר"כ אחרי (קס"ט ע"י) וגם סס ז"תה של עשר אמות ושל שמונה אמות היו: (יז) תני רשב"י אפילו משקלות שהיו בימי שלמה של זהב היו. וסגלת מלכים. (יח) [דכתיב] כל מלכי ארץ מבקשין [את פני שלמה] לשמוע צאתה] חכמתו (של שלמה) (ד"ה ב' ט' כ"ג): (יט) והמדינות. זו מלכת שבא שבאתה לשמוע חכמתו של שלמה ועושרו, הא אינו מדבר אלא על דברי הורה: הגדלתי מעשי. הלוחות שנאמר והלוחות מעשה אלהים המה (שמות ל"ב ט"ז): בניתי לי בתים. בתי כנסיות ובהי מדרשות: נטעתי לי כרמים, (כג) כי הא דהנן מדרש זה דרש ר' אלעזר [בן עזריה] בכרם ביבנה, וכי כרם היה שם, אלא שורות של תלמידי חכמים שהם יושבים בכרם: עשיתי לי גנות ופרדסים. (כד) אלו משניות גדולות, כגון משנת ר"ע, משנת ר' הושעיא, ומשנת ר' חייא, ומשנת בר קפרא: נטעתי בהם עץ כף פרי. (כה) זה תלמוד בבלי שבלול בהם: עשיתי לי ברכות מים. (כו) א"ר חנינא אלו הדרשנים: להשקות מהן יער צומח עצים. (כז) אלו עמי המדינות שבאים ושומעין. (כח) ר' חייא אמר בריכות מים, אלו סופרים ומשנים: להשקות מהן יער צומח עצים. אלו שבאין ולומדין: קניתי עבדים ושפחות. אלו בתי דינין שבהוצאה לארץ: ובני בית היה לי. (כט) תני ר' חייא זה רוח הקדש: וגם מקנה. אלו הקרבנות שנאמר להקריב אשה לה (ויקרא כ"ג ל"ז): כנסתי לי גם כסף וזהב. אלו דרדי הורה. שנאמר הנחסדים מזהב וספז (תהלים י"ט י"א): וסגלת מלכים. אלו בלמדי תורה, שנאמר

הניקה חניני עשר חמות ושמונה חמות. וכן נשנה במאמר בפסיקתא דר"כ אחרי (קס"ט ע"י) וגם סס ז"תה של עשר אמות ושל שמונה אמות היו: (יז) תני רשב"י אפילו משקלות שהיו בימי שלמה של זהב היו. וסגלת מלכים. (יח) [דכתיב] כל מלכי ארץ מבקשין [את פני שלמה] לשמוע צאתה] חכמתו (של שלמה) (ד"ה ב' ט' כ"ג): (יט) והמדינות. זו מלכת שבא שבאתה לשמוע חכמתו של שלמה ועושרו, הא אינו מדבר אלא על דברי הורה: הגדלתי מעשי. הלוחות שנאמר והלוחות מעשה אלהים המה (שמות ל"ב ט"ז): בניתי לי בתים. בתי כנסיות ובהי מדרשות: נטעתי לי כרמים, (כג) כי הא דהנן מדרש זה דרש ר' אלעזר [בן עזריה] בכרם ביבנה, וכי כרם היה שם, אלא שורות של תלמידי חכמים שהם יושבים בכרם: עשיתי לי גנות ופרדסים. (כד) אלו משניות גדולות, כגון משנת ר"ע, משנת ר' הושעיא, ומשנת ר' חייא, ומשנת בר קפרא: נטעתי בהם עץ כף פרי. (כה) זה תלמוד בבלי שבלול בהם: עשיתי לי ברכות מים. (כו) א"ר חנינא אלו הדרשנים: להשקות מהן יער צומח עצים. (כז) אלו עמי המדינות שבאים ושומעין. (כח) ר' חייא אמר בריכות מים, אלו סופרים ומשנים: להשקות מהן יער צומח עצים. אלו שבאין ולומדין: קניתי עבדים ושפחות. אלו בתי דינין שבהוצאה לארץ: ובני בית היה לי. (כט) תני ר' חייא זה רוח הקדש: וגם מקנה. אלו הקרבנות שנאמר להקריב אשה לה (ויקרא כ"ג ל"ז): כנסתי לי גם כסף וזהב. אלו דרדי הורה. שנאמר הנחסדים מזהב וספז (תהלים י"ט י"א): וסגלת מלכים. אלו בלמדי תורה, שנאמר

(מדרש זוטא)

בני מלכים ימלוכו (משלי ח' ט"ו): והמדינות. אלו תלמידי חכמים שמדיינין על החלכות:
 (ל) עשיתי לי שרים ושרות. אלו משוררים וזכרים, ומשוררין נקיבות: (לא) ותענוגות בני
 האדם. זו ענוגה של ישראל: שדה ושרות. (לב) אלו דיינים וזכרים ודיינין נקיבות.
 ר' אחא פתר קריא בכניסתן לארץ ישראל: הגדלתי מעשי. ובי תבואו אל ארץ (כנען)
 [אֲבוֹשָׁבוֹתֵיכֶם] (במדבר ט"ו ב'): [בניתי לי בתים], דכתיב ובהים מלאים כל טוב (דברים
 ז' י"א): ונמטתי לי בהם עץ כל פרי, שנאמר ונמטתם כל עץ מאכל (ויקרא י"ט כ"ג):

אין (לד) זכרון לראשונים (קהלת א' י"א). זה דור אנוש ודור הסבול: וגם לאחרונים.
 אלו סדומיים ומצריים, וטיב משניהם, זה אלף דור שיעלו במחשבה להבראות, כמה
 נימחו מהם, (לה) ר' (הנינא) (הנא בשם ר"א) בנו של ר' יוסי הגלילי אומר תשע מאות
 (ותשעים) [ושבעים] וארבעה, מה מעם, דבר צוה לאלף דור (תהלים ק"ה ח'), ואיזה זה
 זה התורה. ר' לוי בשם (רב) [רבי שמאל בר] נחמן אומר תשע מאות ושמונים, ואיזה
 זה, זה המילה, למי אני נותן זכרון למי שבא באחרונה, אלו ישראל שנאמר לאחרונה
 יסעו (במדבר ב' ל"א). ר' יהודה אומר אין זכרון לראשונים, אלו מצריים, וגם לאחרונים,
 אלו עבלקיים, אם כן לבי נאמר תמחה את זכר מלך מתחת השמים (דברים כ"ה י"ט),
 לישראל, (לו) כמה נכיס נעשו לישראל עד שלא יצאו ממצרים, עליהם נאמר גם לאחרונים,
 וכמה נכיס נעשו לישראל לאחר שיצאו ממצרים, עלירם נאמר גם לאחרונים, למי אני
 נותן זכרון לעולם הבא, לישראל, הרא הוא דכתיב לא יאמר [עור] חי ה' (ירמיה ט"ז י"ד):
 (לז) ד"א אין זכרון לראשונים, אלו דנביאים שעמדו בימי אליהו. אמר ר' יוחנן ששים
 ריבוא נביאים (נאכרו) [עמדו להם לישראל] בימי אליהו. (לה) ר' יקב אומר מאה ועשרים
 ריבוא, (מגפת ועד אנטוכיון). (לט) [ר' יוחנן אמר מגבת ועד אנטופרים] ששים ריבוא
 עיירות, והיו מוצאות כפלים מוצאי מצרים, ואין מקוללות מכולן ביריהו ובית אל, וירחו
 שאיררה יהושע, בית אל שהיו שם שני עגלי זהב של ירבעם עומים. כתוב אחד אומר
 ויצאו בני הנביאים אשר (ביריחו) [בבית אל] (מ"ב ב' ג'), וכתוב אחד אומר ויגשו בני
 הנביאים אשר (בבית אל), (ביריחו) (עם י"ט), ואין נביאים פרוה משנים, ולמה יא
 נהפרסם נבואה, אומר נעתה נבו. הינצרכה לדורות נתפרסמה, ושלא הוצרכה לדורות

הערות ותקונים

בקה"ר ליהא סס הלאומר: (ל) עשיתי לי שרים ושרות אלו מסוכרים וזכרים ומסוכרים נקבות, בקה"ר כתוב
 אלו הסוכפות מסוכרים וזכרים ומסוכרים נקבות והמלפפסס סוכרי המלות משוררים וזכרים ומסוכרים
 נקבות, כי מניח הלא, אבל בלמה אלו הסוכפות מיוחסים למתקס מן הספר, ורמתי כי הלא נירכת המ"כ
 פ"י אוח אמה אבל בלמה אמה מכוונת סס כי אלו הסוכפות אין לו ענין כלל לכהן, וכל המוסף נרע:
 (לא) והענוגות בני אדם זו ענוגה של ישראל, בילקוט ז' חפ"ט ס"א. ובקה"ר אלו האגדות שכן עניני
 כל מנחה: (לב) אלו דיינין וזכרים ודיינין נקיבות. בילקוט אלו דיינין וזכרים ודיינין נקיבות ושני כהדוסי הר"ל:
 (לג) ר' אחא פתר קריא בכניסתן לא"י. בקה"ר הגי' ר' יהושע בן לוי פתר קריא בכניסתן לארץ, ובזו"ר
 ככ"ה אוח ד' ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי כחה הגדלתי מעשי ע"ש: (לד) אין זכרון לראשונים זה דור
 אנוש ודור הסבול, זה שייך לעיל קבלה ח' י"א, אבל יען כי נקבע חוקינו בנכון החתיים סס, ורמתי כי גם
 בילקוט קבלת רמז התק"ח הביא המאמר הזה פס כמו שהוא בקבלת זוטא, אבל בקה"ר פס' אין זכרון
 לראשונים נמלה דרשה אחרת, וברור שהגלויות לא היו מסוכרים והגלויות כזה על אין זכרון לראשונים שייך
 לשל לפרסם ח' פסוק י"א: (לה) ר' הונא בשם ר"א בנו של ר"י הגלילי כו', תקנתי המאמר כמו שהוא לנכון
 וצ"ב פכ"ח ח' ד', והכוונה למספר תתקע"ד כי עשרה דורות מאדם ועד נח ועשרה דורות מנח ועד אברהם,
 וצ"ב דורות מאברהם ועד משה הרי י"ו, הרי חסדים עד אלף עוד תתקע"ד דורות, והמספר תתק"פ כי
 המילה נתנה לשברים דורות שחסר תתק"פ דור, ועיין תחומא לך הפיר ק"ב, ומדרש הלוי מומד
 ק"ה הכרה ח', ובילקוט קבלת הלכות מאוב, ר' חיבו בש"ר אלעזר התק"פ [ל' ר' לוי בשם ר' שמאל בר
 נחמן] ר' לוי בשם ר' תנאים תתקע"ד [ל' ר' הונא בשם ר' אלעזר בנו של ריה"ל]: (לו) כמה נכיס כו'
 עד למי אני נותן. שמעט בילקוט: (לז) ד"א אין זכרון לראשונים אלו הגנאים. מונח בילקוט פס:
 (לח) ר' יעקב אומר מאה ועשרים ריבוא. בילקוט ר"ע אומר: (לט) ר' יוחנן אמר מגבת ועד אנטופרים
 כן תקנתי והונח הלכות בילקוט פס, וכן בירושלמי תעתי פ"ד דף ס"ט ע"ג, ובמדרש ש"ס רבה פ"א פסוק
 דף י"ב ח"ב יוחנן מגבת ועד אנטופרים שסו ריבוא עירות היו, ונשמטה הות ט' ו"א אנטופרים ויהא
 עיר (מדרש זוטא)

לא נתפרסמה, לעתיד לבא הקב"ה בא ומפרסם לנבואתו, שנאמר ובה ה' (אלהים וכל) [אלהי כל] קדושים עמך (זכירה י"ד ה'): (מ) מעוות לא יוכל לתקן (קהלת א' ט"ז). משנתעוותו המים מששת ימי בראשית, וכבשן במי אוקיינוס ושוב לא נתקנו. (מא) משנתעוותו מאורות מששת ימי בראשית, וחסרו הקב"ה (שנת חמה ושנת הלבנה) [שנת הלבנה משנת החמה] הרי כמה קיצין, וכמה שנים, וכמה חרשים, וי"מ עיבורים, עוד לא נמנו: (מב) ד"א משנתעוותו דור המבול עוד לא נתקנו, כיחסי הקב"ה את שנותיו, דכתיב והיו יבני מאה ועשרים שנה (בראשית ו' ג') עוד לא נימנו: (מג) ד"א מעוות לא יוכל לתקן וחסרון לא יוכל להמנות. בעולם הזה מי שהוא מעוות יוכל לתקן, ומי שהוא מחוסר יוכל להמנות, אבל לעתיד לבוא מי שהוא מעוות לא יוכל לתקן, ומי שהוא מחוסר לא יוכל להמנות, יש כן הרשעים שמדוונגין זה עם זה בעולם הזה, אחד מהם עשה תשובה לפני מותו, ואחד לא עשה תשובה, לעתיד לבוא נמצא זה עומד בחבורה צדיקים, וזה עומד בחבורת רשעים, והוא [רואה אותו] ואומר אוי לי שפא משיא פנים יש בדבר, זה ואני (נורע) [נגננו] כאחד, זה ואני הרגנו כאחד, וזה עומד בחבורת צדיקים, ואני בחבורת רשעים, והם משיבין [מד] ואומרים לו, שוטה שבעולם מגול היית ומושלך אחר מיתתך שלשה ימים, ולא [הבניסוך בארון] בחבלים גרודך לקבר, החתיך יוצע ריכה ומכסך תולעה [ישעיה י"ד י"א], וראה חבירך [בישולך] [בניולך] ונשבע לשוב סארוז הדרך. (מה) [למה] שהייתה ספיקה בידך [לשוב] למה לא עשית תשובה, אכר הניהוני ואעשה תשובה, (מה) ואומרים לו שמה שבעולם אין אתה יודע שהעולם הזה דומה לשבת, ועולם שבאתה דומה לערב שבת, אם אינו מתקן לערב שבת, מה אתה אוכל בשבת, ואנך יודע שהעולם הזה דומה לים ועולם שבאתה ממנו דומה ליישוב, אם אין אתה מתקן ביישוב, מה הוא אוכל בים, וגם [עולם הזה] דומה למדבר, [ועולם שבאתה ממנו דומה ליישוב] אם אין אדם מתקן ביישוב, מה הוא אוכל במדבר. (מו) על זה נאמר מעוות לא יוכל לתקן, שהוא רוצה לעשות תשובה ואין מניחין אותו. כיד חובק את ידיו ואוכל את בשרו, והוא אוכר הניהו לי לראות בכבוד חבירי אומרים לו שוטה שבעולם אנו מצווין שלא נעמיד צדיק בצד רשע ולא רשע בצד צדיק, ולא טמא בצד טהור, ולא טהור בצד טמא, ועל מה אנו מצווין, [שנאמר] זה השער להי צדיקים יבואו בו [תהלים קי"ח כ']. (מז) זימנא חדא הוו יתבין ר' חייא [ורבה] [רבה] ור' שמעון בן הלפאה לעיין באורייתא, קדם הדין בי מדרשא [רבא] דטבריא בערובת פיסתה, ואיכא דאמרי בערובת

הערות ותקונים

ער א' הסיפורים בין יפה לקיפרי בנייה ע"י הודוס לכבוד אביו: (מ) מעוות לא יוכל לתקן. הנאמר הוא שייך ג"כ לפ"א פסוק ט"ו עיין לעיל הערה ל"ד, אבל בילקוט נמלאים הדרשות על מקומם בפרשה א' ברמז התקס"ו בסדר הכוזבים, רק הביא המאמר שם בסדר אחר: (מא) משנתעוותו המים מששת ימי בראשית וכבשן במי אוקיינוס. כ"ה בילקוט שם, אבל בקס"ר פ"א פסוק מעוות לא יוכל לתקן איכה ד"ה משוות לא יוכל לתקן משנתעוותו המים מששת ימי בראשית עוד לא נתקנו, וחסרון לא יוכל להמנות משפך הקב"ה בנת הכבשה משנת החמה אחר עשר יום, הכי כמה שנים וקצ"ח וכמה פזורים ולא הניעה שנת חמה ולבנה ע"כ. מזה תראה כי המדרש קס"ר הוא מהדורה אחרת ומהתקן יותר ובהרחבת דברים: (מב) ד"ה משנתעוותו דור המבול כ"ה בילקוט, אבל בקס"ר ד"ה מעוות לא יוכל לתקן משנתעוותו דור המבול בנעשים הרעים שוב לא נתקנו, וחסרון לא יוכל להמנות משפך הקב"ה שנותיו וכיו ימיו מלח ועשרים שנה, עוד לא נמנו: (מג) ד"ה מעוות לא יוכל לתקן בעולם הזה מי שהוא מעוות. מובא בילקוט שם בהתחלתו, ובקס"ר בהתחלת פסוק מעוות לא יוכל לתקן הוא בהרחבת דברים וקלה בשנוגין אחר, ובסנה גם כרות רבה פ"ג: (מד) ואומרים לו שוטה שבעולם מגול היית. זה השמיט בעל הילקוט, ומלא גם בקס"ר שם, רק בהרחבת לשון, ושנע לשון מדרך רשעו ועשה תשובה כנדיק וגרמה לו תשובתו ויטול לכתן חיים כבוד וחוק עם צדיקים, כל כך לנוח שהיה ספיקא בידך לשוב ואילו שכתה היה טוב לך: (מה) ואומרים לו שוטה שבעולם אין אדם יודע שהעולם הזה דומה לשבת. מובא בילקוט שם. ועיין במדרש משלי פ"ו: (מו) על זה נאמר מעוות לא יוכל לתקן כו' מיד חובק את ידיו. גם זה השמיט בעל הילקוט, ומלא בהרחבת בקס"ר שם: (מז) זימנא חדא כו'. כל המאמר הוא כרות רבה שם פ"ג אות ג' אשר נמלא שמה הדרשה על מצות לא יוכל לתקן ושם בפרק ד' מהחיל דילמא ר' חייא רבה ור"ש בן הלפאה הוו יתבין נעיין באורייתא כמו שהוא לפנינו (מדרש זוטא)

צומא רבא, ושמעין (דלחון) [קלהון] דברייתא (כפיין) [בייבין] אמר ליה אלו ברייתא מה הם עסיקין, איל דאית ליה זבין, ודלית ליה איל לגבי מריה עבדיתה, והוא יהוב ליה, [אמר ליה אם בן הוא אף אנא איזיל גבי מרי עבדתי והוא יהוב לי] נפק ועלי (מת) בהרי אייליסים (דגוברייא) [דטבריה] וחזא חד (יומא) [ירא] משמעין הדא כרגליתא. (מט) אזל מעין גבי רבינו (י מא) הדא מילא דמיטופוסין הוא, אלא (הילך) [הא לך] תלתא דינרין [ואזל ועבד ליקרא דיומא ובתר יומא שבא אנן שטחין קליה ומה הוא עבד שימיתיה תיסב נסב הלתא דינרין] ואזל זובין ובינא ועל לביתה, אמרה ליה דביתהו שמעון שרית גנב כל פיזוליק, לית להו אלא באה (מכיי) [מנה] ואילין זבנותיה מה אינון, והני לה עובדא אמרה ליה [מאי את בעי] דהוה גנונך חסר. (או) [מן] חברך חד מרגלי לעלמא דאתי, אמר לה מה נעביד, אמרה ליה זיל והדר זבנתיה למריהון, ומרגליתא לסאריהון, כד שבע רבינו שרי מצטעה, שלח לאיתתיה, אמר לה כל הדין צערא צערת להדין צדיקיא. אמרה ליה מאן את בעי דיהא גנוניה חסר או דילהון לעלמא דאתי, אמר לה וכי הוה לו כן *ממלא יתיה, אמרה ליה רבי בהדין עלמא זכינא למחוי אפך לעלמא דאתי, אנו זכיין לביחתי אפך (על) [היא] כן איך שמעון בן לקיש כל צדיק וצדיק יש לו [מרור] בפני עצמו, והורה לה, ולא עוד אלא דרכן של עליונים ליתן ואין דרכן ליטול. הנם האחרון קשה הוא בן הראשון מנסוב ליה (הותירא) [הוה ידא ארעיא ומי כושמא ליה הוה ירא] עילייתא כאיניש דמוזוף לחבריה :

(ג) **דברתי** אני עם לבי (קהלת א' י"ח). עשרה דברים משמשין את הלב. לב רואה, לב כדבר, לב יודע, לב שומע, לב צועק, לב עומד, לב הולך, לב נופל, לב שמה, לב מתנהם : אפרש. לב רואה שנאמר ולבי ראה [הרבה] חכמה ודעת (שם א' ט"ו). לב מדבר, שנאמר דברתי אני עם לבי (שם א' י"ח). לב יודע, שנאמר לב יודע מרת נפשו (משלי י"ד י'). לב שומע, שנאמר ונתת לעבדך לב שומע (מ"א ג' ט'). לב צועק, שנאמר צעק לבם אל ה' (איוב ב' י"ח). לב עומד שנאמר היעמוד לבך (יהוקאל כ"ב י"ב). לב מהלך, שנאמר לא לבי הלך (מ"ב ה' כ"ו). לב נופל, שנאמר אל יפול לב אדם עליו (ע"א י"ז ל"ב). לב שמה, שנאמר לכן שמה לבי (תהלים ט"ו ט'). לב מתנהם, שנאמר דברו על לב ירושלים (ישעיה מ' ב') :

[ט] **נא** אף חכמתי עמדה לי. איזר ר' המא בר פפא כל תורה שלמדתי (באן) [באן] נהקיימה יי :

* בינין לשון לעו הוא ענין שאון וקול המית פס רב (מערך) : * אלא ממליה יתם כ"ל.

ה ערוה ותקונים

לפנינו פה ונעקח כל המאמר ללשון עברי לח זיכה ענף סס. ועיין המעשה בסגנון אחר ובלאון עברי במדרש שמ"ר פ"ב אות ג' ד"ה מעשה בנ' שמעון בן חלפתא, ומובא בילקוט משלי רמז תהקס"ד ד"ס מעשה בתלמיד אחד ונרשם בגליון "מדרש" וה"ר יוסף אליקווא ככפרו ממורה וזכר כולה הנדפס בסוף ספר ראשית חכמה בספר המנות שער שני (דפוס אמטרברג דף רפ"ו) הביא המעשה בנש מדרש השכם כמו שפירש חכמה וכמו שהביא הילקוט במשלי סס, ואין ספק שהילקוט במשלי הפתיק דבריו מן מדרש השכם, כי מדרש המ"ר לא ראה ולא הביאו, וגם המסדר מן מדרש המ"ר לקח את זה מן מדרש השכם עיין מדרש שו"ט ז"ב ובהערה ס"ח והערה ע"ב : (סח) בהדי אייליסים דטבריא. בן הקנין. המוספי הביא מאמר אחר מקס"ד ג' ס' פסוק מה יתרון גדלה אלפוס דטבריה וכחז פי' בל"י יער, וזדעת המ"כ פי' מצרה וזדעת בעל ערוך כבל"ה פי' בל"י אגם מים וזכרית מים ע"ש שהלריך בזה : (מט) אזל מעין גבי רבינו יומא הדא מילא דמיטופוסין הוא. ברות רבה שם אזל מעין גבי רבינו, ח"ל הדא מנה אית לך, כדא מילא דמיטופוסיא היא. ופי' ימ"כ ח"ל זו מנין לך זה דבר חשוב, ומפרש בדוק איסטופיסאל לשון חשיבות מלשון ספונים, וכרב בעל ערוך השלם הביא בגליון "בסיקתא" וזכר בספיקתא דר"כ פסקא נחמו (דף קכ"ד ע"ה). ובקמ"ר בפ' דברתי יומא מנה חמשים ושמונה דברים על הלב, ומה הראה כי המסדר מקס"ד הביא הדברים בהרבה לשון ובספוסות : (נא) אף חכמתי עמדה לי, א"ר חזא בר פפא כל תורה שלמדתי בנא נהקיימה לי. מכלן מתחייים המסך (סדרש זוטא)

הדרשות

[יג] כיתרון האור מן החשך. (נג) תני בשם רבי מאיר כשם שיש יתרון להאור מפני החשך, כך יתרון דברי תורה על דברי מצות:

[יד] (נג) החכם עיניו בראשו. זה אברהם אבינו; והכסיל בחשך הולך. זה נמרוד הרשע; (נד) וידעתי גם אני שמקרה אחד יקרה את כלם. אם כן למה הכתמי,

למה כסרתי נפשי על קדושת השם. חזרתי ואמרתי כי אין זכרון לחכם עם הכסיל לעולם. למחר ישראל נבנסין לצרה, ואומרים זכור לאברהם ליצחק ולישׂרׂאל (שמות ל"ב י"ג).

(נה) שביא הם אומרים זכור פעשה נמרוד, הריא הוא דכתיב ואין ימות החכם עם הכסיל: [יו] ושנאתי את החיים. (נו) ר' (יונתן) [אושעיא] אתון ואמרן ליה דיניך שיייתן

חמרא בשוקא ולא הימנון, חד זמן נפק ואשבת יתהון שתיין חמרא בשוקא קרי אנפשיה ושנאתי את החיים (נו) [ודרך בשלמיא]:

[יא] ושנאתי אני את כל עמלי. (נח) ר' מאיר היה כתבן [טובחר, הוה ליע בתלה סלעין], אכיל ושתהי בחדא, ומתכסי בחדא, ומפרנס לבני אורייתא בחדא,

אברו לו תלמידיו רבי בנד מה את [ענידן] להון, אמר להון אי דהוו צדיקים כהדא דאבר דוד ולא ראיתו צדיק נעזב וזרעו מבקש להם (תהלים ל"ז ב"ב). ואם לאו כהדא דאבר

שלמה מי יודע החכם יהיה או סבל וגו':

[כג] (נב) כי כל ימיו מכאובים. זה דור המבול; וכעס ענינו. שהכעיסו להקב"ה במעשיהם הרעים, דכתיב כי יצר מחשבות לבו רק רע כל היום (בראשית ו' ה'): גם

בלילה לא שכב לבו. זה הקב"ה מלהביא עליהם פורענות ביום ופורענות בלילה, הדא הוא דכתיב וימח את כל היקום (בראשית ז' כ"ג):

הערות ותקונים

הדרשות מן פ"ב וכאשר העירותי לשל הערה ל"ד נשמטו הדרשות על אין זכרון לראשונים (קבלת ח' י"א) ועל הפסוק מעור לא יוכל לתקון (קבלת ח' ט"ו) ועל סתמו דברתי אני עם נבי (קבלת ח' י"ח) מן מקומו כפרסה ח' כי היו נגליונות בלתי מוכרסם בליוס כהן יד והמעתיק כפני לא סה לבו על זה וכביאם שלם במקום הראוי והלאן אף חכמתי עמדה לי היא הדרסה הסייח לפרסה ב' ס'. וגם בעל הילקוט קבלת רמו התקס"ח אחר המאמר ותענוות בני אדם (קבלת ב' ח') והכסיל בחשך הולך (קבלת ב' י"ד) הביא הדרסה על אין זכרון לראשונים כמו שראה בקבלת זוטא וגם היא הביאה שלם במקומה, ובסוף החל להביא הדרסה על אף חכמתי עמדה לי ח' והוא הניחא בר פפא תורה שלמתי בלף נהקיימה לי, ועוד הביא ח' אחר כל תורה שלמתי במסעירין היא עמדה לי, ובקב"ר פ"ב פסוק אף חכמתי איתא ח' אחר אמר שלמה כל הורס שלמתי בזקתי מסעירין בלף נהקיימה לי, המ"כ מפרש בדוחק המלה פסעירין וכתב בילקוט לא נרס בזקתי פסעירין ובכפר ימן ח' הביא בר פפא כל הורס שלמתי בלף עמדה לי, ח' אחר כל התורה שלמתי במסעירין עמדה לי, ואחר הביא בשם ספר יסן הוא כמו מוצב בילקוט שם. ובקב"ר ח' לפניו ים לתקן כל תורה שלמתי בלף נהקיימה לי ואחד רסס בלנין, "מסעירין" כמו סבא דדרסה השניח ועשיית חטות פסעירין וכו' מסעירין כוד וסחר: (נג) הני בשם ר' מאיר. מוצב בילקוט רמו התקס"ח בפסוק כיתרון, והביא כמו סבא לפניו, אבל בקב"ר ג' אחרת הני בשם ר' מאיר כשם שיש יתרון בין האור לבין החושך, כי יש יתרון בין דברי תורה לדברי הבליה, ורלויתי במ"כ שם סביב על הסוס לדברי הבלים. בילקוט נרסיקן לדברי מינות. ע"כ ורלויתי בליוס מוסחחות בילקוט כתוב בלמת, "דכרי מינות": (נד) החכם שניו ברהש זכ אפריס, מוצב בילקוט שם והוא מן קבלת זוטא לפניו, ובקב"ר מוצב בתחלה דרסה אחרת, ואח"כ סיים שם ל"א החכם שניו ברהשו זה אברהם: (נד) וידעתי גם אני. מוצב כן גם בילקוט כמו לפניו, אבל בקב"ר סבא במוסחחות דברים, גם נוסף גם חולמך גדול ד"א החכם שניו ברהשו זכ מזה וכו'. ל"א זה יוד כו'. ל"א זה שלקו ותיס כו'. ל"א זה ת"ח כו'. (נה) שמה הם אומרים זכור מעשה נמרוד. בקב"ר שמה ח"י אומרים זכור למעשה נמרוד, ובילקוט בעטות שמה הם ובלום אומרים זכור מעשה נמרוד והיה כתוב שמה הם אומרים וזכור אחד המלפסיס על אוח ח' סבא ח' והגיו חם והוסף המלה ושלוס: (נו) ר' יונתן אהון ואמרן. תקיף ר' אבשיה, והמאמר מוצב בילקוט כמו סבא לפניו, ובקב"ר מוצב על הכתיב היה מאמריו החרים אימי נקנעטרן היה כותב לאדריאנוס קיסר רובי, ואח"כ מוצב שם המאמר הוה ר' אבשיה התן אמרין ליה דיניך שתיין המרה, ובמקום ולא חמי להון ל"ל ולא הימנון, או ולא המיכסון: (נז) והיך בשלמיא. כוספתי כמו סבא בילקוט, וכן בקב"ר ודקן ליה בשלמא, ופי' המ"כ ומה בשלוס. (נח) ונמרוד הרשע: (נח) ר' מאיר הוא כתבן מוצבה היה לשי בתלת שלעין. כן תקיפו כמו סבא לניכן בילקוט, ושעטות בילקוט כתבן מוצב ל"ל מוצבה, ובקב"ר בפי ושחתי איתא ח' מואר הוה כתבן סב צוברה, פי' סופר סוב ומוצהר, ומוזב בסופס כ' ע"א שאמר לבלה לוי, ובקב"ר בלשון משונס מאשר הוא לפניו ובילקוט כובא כמו שלפניו: (נב) כי כל ימיו מכאובים זה דור המבול. מוצב בילקוט שם וסחר

(מדרש זוטא)

היין

[כד] אין טוב כאדם שיאכל ושתה והראה את נפשו טוב בעמלו. (ס) ר' תנחומא בשם ר' שמואל בר נחמני אמר כל אכילה ושתיה שנאמר במגילה זו, בתורה ומעשים טובים הכתוב מדבר, [שנאמר] והוא ילוגו בעמלו (קהלת ח' ט"ז). וכי ייש אכילה ושתיה שאלוין את האדם בקבר, ומי מלזה את האדם לקבר זו תורה ומעשים טובים:

[כת] כי מי יאכל ומי יהוש חיץ ממני. (פא) אמר שלמה כאן דאכל דאכלית ומאן עבד דעבדית. (סכ) רב הונא ורב ירמיה בשם ר' יצחק אמרו נשר גדול היה לשלמה שהיה רוכב עליו ובא לתדמור ביום אחד שנאמר (ויכו) [ויבן] את תדמור במדבר (דה"ב ח' ד'):

[כז] (פג) כי לאדם שמוב לפניו. זה אברהם: ולחזקא. זה נמרוד: לתת לטוב. זה אברהם: ד"א כי לאדם זה יצחק. ולחזקא. זה אבישלך: לתת לטוב. זה יצחק. (ויעקב) ד"א כי לאדם זה יעקב. ולחזקא. זה לבן. לתת לטוב. זה שנאמר כי ראיתי את כל אשר לבן עושה לך (בראשית ל"א י"ב): ד"א כי לאדם ישׁשוב: זה חזקיה: ולחזקא. זה סנהרב: לתת לטוב. זה חזקיה:

פרשה ג.

[א] (א) לכל זמן. זמן היה לאדם הראשון שיכנס לנן ערן, שנאמר ויקח ה' אלהים את האדם ויגירוהו בגן עדן (בראשית ב' ט"ז), זמן היה שיצא ממנה שנאמר ויגרש את האדם וגו' (שם ג' כ"ד). זמן היה לו לנח שיכנס לתיבה, שנאמר בא אתה וכל ביהך אל התיבה וגו' (שם ו' א'). זמן היה שיצא ממנה שנאמר צא מן התיבה (שם ח' ט"ז). (ב) זמן היה לו לאברהם שניתן לו את הכילה, שנאמר בעצם היום הזה נימול אברהם (בראשית י"ז כ"ב). (ג) וזמן היה לו שיפרע כמנו בשני מקומות, אחד במצרים ואחד במדבר, [שנאמר] כי מלום היו כל העם היוצאים וגו' (יהושע ה' ה'). ועת לכל הפץ תחת השמים. (ד) זמן היה לאותו הפץ שהיה בשמים, ועכשיו יתן בארץ, איכא דאמרי זו מילה, ואיכא דאמרי זה תורה, הלא הוא דכתיב וידבר אלהים את כל הדברים האלה (שמות כ' א'):

[ב] (ה) עת ללדת. אייר ברכיה הרי חכמתו של שלמה שאמר עת ללדת, אלא אשרי לאדם ששעת פטירתו כשעת לידתו, מה שעת לידתו, נקי, אף בשעת מיתתו נקי, שכן אתה מוצא באביגיל שאמרה לדוד ברות הקדש והיה נפש אדוני צרורה בצרור החיים (ש"א כ"ה כ"ט): (ועת לבורח) (ו) אייר לוי בשלשה מקומות הישמן מצוי

הערות ותקונים

ט"זין ב"ר כ"זי אות א' וזאת ב' ונמצא ג"כ בקב"ר בהרפת לטין וטובע מן ב"ר סס: (ס) ר' תנחומא בש"ר שמואל בר נחמני. מובא בילקוט ונקיח מן קהלה זוטא לפנינו. אבל בקב"ר בני' ר' תנחומא בש"ר נחמן בריה דר' שמואל בר נחמן ור' מניווא וזמנין לה ר' ירמיה ור' מיישא בש"ר שמואל בר יצחק, וגם הלשון משונה סס. וכן מובא סס א"ר יוסה ציין לב שבכולם, שנאמר וכו' וילוגו בעמלו, ולפנינו מובא סתמי ועיין עוד סס: (סא) אמר שלמה מהן דאכילי כו'. מובא בילקוט סס וכו' לקיח מן קהלת זוטא, ובקב"ר הלשון משונה קת: (סב) רב הונא ורב ירמיה בש"ר יצחק. כ"ה נס בילקוט, אבל בקב"ר ר' ירמיה בש"ר שמואל בר רב יצחק: (סג) כי לאדם שמוב לפניו זה אברהם כו'. הקצתי כמו שהוא בילקוט, ובקב"ר נמצא כרבה דרכות על זה ע"כ:

(א) לכל זמן. זמן היה לאדם הראשון. מובא בילקוט קהלת בפ' כז, ודברי בילקוט נלקחים מן ב"ר וכן כתיבת דר"ב פסקא בהרפת השלישי (ק"ב ע"ב) וכן משנה בקב"ר פ"ג: (ב) זמן היה לו לאברהם. סס סס וכן משנה בב"ר פמ"ו אות ב', (ג) זמן היה לו שיפרע ממנו בשני מקומות. בפסיקתא דר"כ זמן היה ששמואל מנמוו שתי פעמים, ובקב"ר בני' זמן היה לו לשמואל מסן סימונו בשני מקומות, ובב"ר זמן היה לו לבניו שמואלו שתי פעמים, ועיין בפסיקתא סס הערה י"ח: (ד) זמן היה לאותו הפץ שהיה בשמים ועכשיו יתן בארץ. בקב"ר א"ר ציפי זמן היה לאותו דבר. שהיה נתון למעלה מן השמים ועכשיו יהיו נתון למטה מן השמים, ואינו זו התורה שנאמר וידבר אלהים אל כל מדברים השלה לאמר: (ה) א"ר ברכיה. מובא בילקוט סס. ובקב"ר פ"ג פסקא עת ללדת הוא בסגנון אחר ובחופפת דברים ע"כ: (ו) א"ר לוי בשלשה מקומות. סס, ועיין בירושלמי שבת פ"ב ה"ג (דף כ' ע"ב) א"ר לוי בשלשה מקומות השמן (מדרש זוטא)

לקטרגי, השרוי בבית המרועע. והמהלך בדרך לעצמו, הפורש בים הגדול, השרוי בבית המרועע נעשה שמן קטגור, שנאמר ישיא מות עלימו (ההלים ג"ה מ"ו). המהלך בדרך, (ז) דאמר ר' יוחנן כל הדרכים בחוקת ככנה. (ח) (דיני) [ר' ינאי] כי היה נפיק לאורחא הוא מפקד לביתיה. (ט) רבי כי הוא נפיק למסחי בני שריא נוסקת הוא מפקד על ביתיה. (י) רב כהן אחייה דר' חייא בר אבא היה מפרש בים הגדול, א"ל לאחיו צ"ל עלי, א"ל מה ניצלי עלך, הן דאת קטר לוליבך קטור אילפך, וכיון דאת עליל לבי כנישתא ואת שבע דצלן על מיטראי לא תסמוך על צלותא:

(יא) עת למעת. בשעת שלום: ועת לעקור. בשעת מלחמה: עת לרפוא. בשעת שלום. וכן כולם: עת להשליך אבנים. באשתך טהורה: ועת כנוס אבנים באשתך טמאה, אם ראית כת של צדיקים עת לחבוק, כת של רשעים עת לרחוק מחבק: **(יב) ד"א** עת ללדת. אמר הקב"ה לשעה קלה אני עושה כמילדת, דכתיב וסולדותיך ביום הולדת וגו' (יחזקאל מ"ו ד'): עת למית. בשעת מיתה, דכתיב במדבר הזה יפלו פגריכם (במדבר י"ד כ"ט): עת למעת. דכתיב ונטעתים על אדמתם (עמוס מ' מ"ו): עת לעקור נטוע. דכתיב ויהשם ה' מעל אדמתם (דברים כ"ט כ"ז): עת להרוג. שנאמר ויהרוג כל מחמרי עין (איכה ב' ד'): עת לרפוא. שנאמר כי הנני מעלה לה ארוכה ומרפא (ירמיה ל"ג ו'): עת לפרוץ. שנאמר ופרצית תצאנה (עמוס ד' ג'): עת לבנות. שנאמר ובניתיה כימי עולם (שם מ' ז"א): עת לעהוק. שנאמר או ימלא שחוק פיניו (ההלים קכ"ו ב'): עת לספור. שנאמר ויקרא ה' אלהים צבאות ביום ההוא לבני ולמספד (ישעיה כ"ב י"ב): עת רקוד. שנאמר ורחובות העיר וגו' (זכריה ח' ה'): עת להשליך אבנים. שנאמר ויחר אף משה וישלך וגו' (שמות ל"ב י"ט): עת לחבוק. שנאמר וימינו תחבקני (שה"ש ב' ו'): עת לרחוק. שנאמר ורחוק ה' את האדם (ישעיה ו' י"ב): עת לבקש. שנאמר ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת (דברים ד' כ"ז): עת לאבר. שנאמר העידותי בכם וגו' כי אכר תאבדון וגו' (שם שם כ"ו): עת לשכור. שנאמר הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל (תהלים קכ"א ד'): עת להשליך. שנאמר וישליכם אל ארץ אחרת (דברים כ"ט כ"ז): עת לקרוע. שנאמר קרע ה' (את כי ים כוף) את מלכות ישראל (יש"א מ"ו נ"ח): עת לתפור. שנאמר והו לאחדים בדרך (יחזקאל ל"ו י"ז): עת לחשות. שנאמר החשיתי מעולם (ישעיה מ"ב י"ד): עת לרבר. שנאמר דברו על לב ירושלים (ישעיה מ' ב'): עת לאהוב. שנאמר אהבתי אתכם (מלאכי א' ב'): עת לשנוא. שנאמר נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה (ירמיה י"ב ח'): עת מלחמה. שנאמר ויהפוך (לאיוב והם) [לדם לאיוב הוא] נלחם בם (ישעיה ס"ג י'): עת שלום. שנאמר הנני נוטה אליה כנדר שלום (ישעיה מ"ו י"ב):

[יא] [יג] את הכל עשה יפה בעתו. אמר ר' (נחמן) [תנחומא] בעונתי ברא האל את עולמו, כלמד שלא היו ראויין להבראות קודם לכן. א"ר אבהו מכאן שהיה

הערות והקונים

הספן מתי לקטרגי, המהלך בדרך כנחמו, והיטן ציית אכל בטלמו, והמפרש בים הגדול: (ז) דל"ר יוחנן כל הדרכים בחוקת ככנה. וכן מוצא בילקוט סס, אכל בקט"ר ר' שמעון נר אכל כסס ר' חנינא כל הדרכים בחוקת ככנה: (ח) (דיני) [ר' ינאי] כי הוא נפיק לאורחא, כן תקניתי והוא לנכון בילקוט, ובקט"ר סג' ר' ינאי הוא נפיק לאיסרסרס: (ט) רבי כי הוא נפיק למסחי בני שריא נוסקת הוא מפקד על ביתיה. בילקוט אכל ר' מני כי הוא נהיה למסחי בני שריא נוסקת הוא מפקד על ביתיה. ובקט"ר סס איין זכר מזה, ופי' כי בני בית המרחץ: (י) רב כהן אחייה דר' חייא בר אבא כו', מוצא בילקוט סס כמו שהוא לפנינו, ובקט"ר ר' נתן כהן אחייה דר' חייא בר אבא, והמאמר כסנה בירושלמי שבת פ"ב ה"ג (דף ה' ע"ג) וליהא סס למנה "כהן" ובקט"ר פ"ו אות ה' נאמר רבי נתן בר אחיה דר' חייא בר אבא, וברור שהיה כחזר רבי כהן ומן כהן נעשית נתן: (יא) עת לטעת בשעת שלום. כמו שהוא לפנינו מוצא בילקוט, אכל בקט"ר אות ה' כהוספת דברים ובשנינויים: (יב) ד"א עת ללדת אמר הקב"ה. וכן מוצא בילקוט, וכן נשנה בקט"ר וסס מתחיל ר' יבועה דסקנין פהר קרייה בירשאל עת ללדת ועת למות אמר הקב"ה כו'. ומוצא סס כתובים אחרים מזה שהוא לפנינו: (יג) את הכל עשה יפה בעתו א"ר נחמן. תקניתי א"ר תנחומא כמו שהוא בב"ר פ"ג אות ז' ופ"ט אות ז' ומוצא בילקוט קבלת כסס ב"ר. ועיין ש"ס ריש ממוזר ל"ד ובהערות ס"ל. וגם בה' בקט"ר (מדרש זוטא)

[יט] **כי מקרה בני האדם.** (כג) אמר הקב"ה כעם שגזרתי על האדם ואמרתיו וביים השמיני ימול (ויקרא י"ב ג'). כך גזרתי על הבהמה שנאמר ומיום השמיני זהלאה ירצה (שם כ"ב כ"ז). כדרך שהעמדתו נביאים מישראל שקרויים אדם, כך העמדתו נביאים מאומות העוים, שנאמר ויקרא אל משה (ויקרא א' א'). ויקר אלהים אל בלעם (במדבר כ"ג ד').

(כד) **ומותר** האדם מן הבהמה אין וגו'. שעשה לו הקב"ה שלא יהבה כבהמה, ר' אילא ור' אבוי (כה) חד אמר עשה לו אפיפורין פרוסה על רגליו, וחד אמר עשה לו כסות (שלא ישב ויצטער). ר' יוחנן ור' ינאי חד אמר עשה לו תכריכין, וחד אמר עשה לו קבורה:

[כז] **הכל הולך אל מקום אחד.** (כו) ר' אליעזר ור' יהושע, חד אמר כל מה שבשמים ובארץ ברייתו מן השמים, ומייתו לה מן הדא, שנאמר הללו את ה' מן השמים וגו' (תהלים ס"ח א'), וחד אמר כל שבשמים ובארץ, אין ברייתו אלא מן הארץ, שלג שכרוב בו כי לשלג יאמר הוי ארץ (איוב ל"ז ו') אין ברייתו אלא מן הארץ, גשם מן השמים, שנאמר כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים (ישעיה נ"ה י'). (כו) ר' מאיר אומר כל אשר בשמים ובארץ אין ברייתו אלא מן הארץ, שנאמר ואד יעלה וגו' (בראשית ב' ו') גשם אע"פ שיורד לארץ, שנאמר כי כאשר יורד הגשם, אין ברייתו אלא מן הארץ, שנאמר ואד יעלה מן הארץ (שם שם). (כח) רב נחמן אמר מהבא. דכתיב הכל הולך אל מקום אחד הכל היה מן העפר והכל שב אל העפר. ר' יוסי אמר אפילו גלגל דגה אינו א"א מן הארץ. שנאמר האומר לחרס ולא יזרח (איוב מ' ז').

[כא] **מזי יורע רוח בני האדם העולה היא למעלה.** (כט) הני אחד נשמתן של צדיקים ואחד נשמתן של רשעים [כולם] עולות [למרום], א"א שנשמתן של צדיקים נחונות צדורות תחת כסא הכבוד בצרור החיים שכן אמרה אביגיל לדוד ויהיה נפש אדוני צדורה בצרור החיים (ש"א כ"ה כ"ט). יכול אף של רשעים כן, ה"ל ואת נפש אויביך יקלענה בחוד כף הקלע (שם שם): מפרונו אחת שאולה את ר' יוסי בר הלפתא מאי היא דכתיב רוח בני האדם העולה היא למעלה, אמר לה אלו נשמתן של רשעים שמשפרות ממוצה למערב ומצערב למזרח, דכתיב ביום דרתו שאולה וגו' (חזקאל ל"א מ"ז):

ה ערות ותקונים

בנקיעות, ועפ"י זה כוסיף המנייה או המדפיס "כי בנקיעות" (בג) אמר הקב"ה כסם שגזרתי על האדם, כי מובא בילקוט ברמחמס"ח, אחר שבגיה מלמד שלם מהתחומות במלמד מהתחיל כי מקרה בני אדם, וכ"א בהנהומא אמור לית כ"א, סייס ד"ל ב"דס כחוב וכ"א ממדרש קהלת זוטא שלפנינו. ובקב"ר מנ"א מהמלמד ברחבי, ר' זון ור' יצחק, ר' זון אמר, אמר הקב"ה לה כסם שהעמדתו נביאים כו', וכ"א מהמלמד השני שלפנינו ובס"ר ר' יצחק מובא שם מהמלמד הרבאון שלפנינו: (כד) ומותר האדם מן הבהמה אין עשה הקב"ה. מובא בילקוט רמז התקס"ח ומטין שם, ב"ר" וסוף ב"ר פ"ז אות ו'. אבל ב"ר כ"א בנתיב אחר וגם שנות האומרים משוגש וכן איתא שם: ה"ל חנינא בר יצחק עשה הקב"ה נוי לתחתיו כדי שלא יכא מתגזה עשמה, ר' חמי ור' ינאי חד אמר עשה לו מנעל ואפיפורין כגוש עליו כדי שלא יצטער כשהוא יושב, וחרנא אמר עשה לו כסחות, ר' לוי ור' חמי חד אמר עשה לו קבורה, וחד אמר עשה לו תכריכין ע"כ, והילקוט שם הביא כמה לפנינו רק במקום ר' יוחנן ור' ינאי חני' ר' אבה ור' אמר. ובקב"ר הלשון משוגש ומשובש ע"ה: (כה) הד אמר עשה לו אפיפורין פרוסה על רגליו. וכן מובא בילקוט שם וז"ל הפיפורין פרוסה החת רגליו כי הפיפורין נקרא: ה"ל כסא של רגלים, כדוס רגל, ולדעתיה מה שמנאל עשה לו ונטעל ואפיפורין מלת מנעל היא כוספה ולפנינו בקהלת זוטא ליתא: (כו) ר' אליעזר ור' יהושע. זכ"א ב"ר ז"ב לית י"ז, וס"ה נ"י אחרת מאלתר לפנינו, ר' אלעזר אומר כל מה שיש בשמים ברייתו מן השמים וכל מה שיש בארץ ברייתו מן הארץ, ר' יהושע אומר כל מה שיש בשמים ובארץ ברייתו אלא מן השמים: (כז) ר' מאיר אומר. ב"ר חני' ר' הונא בשם ר' יוסף: (כח) רב נחמן אמר כו' ר' יוסי אמר. ב"ר שם מהוסף הסדר ומי שלפנינו בשם רב נחמן הוא שם בשם ר' יודן ומה שלפנינו בשם ר' יוסי הוא שם בשם ר' נחמן, ובקב"ר מובא כסם שהוא ב"ר: (כט) הני אחד נשמתן של צדיקים. בקב"ר הוא ברהבא ובנתיב ע"ה, ועיין שנת קל"ב ע"ב: